

JOSIP HORVAT: Ante Starčević, kulturnopovijesna slika, pretisak izdanja Antuna Velzeka iz 1940. Nakladni zavod Matice hrvatske, biblioteka Hrvatske povjesnice, Zagreb 1990, str. 388, bez predgovora, pogovora i indexa, uz bibliografiju i popis fotografija

Kulturnopovijesna slika ili historiografska monografija »Ante Starčević« poznatoga hrvatskog publicista Josipa Horvata (1896—1968) pretisak je izdanja Antuna Velzeka iz 1940. godine. Sam po sebi takav postupak može biti i jest hvalevrijedan — jer nam čini dostupnim rijetko i kvalitetno historiografsko djelo o Anti Starčeviću i njegovim pravašima, sa svim onim informativno-ilustrativnim materijalom koji posredno oslikava i dočarava vrijeme u kojem je kulturnopovijesna slika nastajala. Nadalje, pretisak čuva jezik i stil autorov na razini onovremene jezične prakse, bez popravki i prilagodbi današnjem čitaocu, što opet donosi, na drugoj razini, niz zanimljivih obavijesti zainteresiranom istraživaču. Uz to, Horvat prilaže i popis njemu poznatih radova o Anti Starčeviću i pravaštvu objavljenih u nekim časopisima ili zasebnim knjigama.

No, s druge pak strane takav postupak »golog« ili »sirovog« pretiska ima i izvjesne nedostatke. Prvenstveno, prenosi se originalni tekst sa svim tipografskim pogreškama koje pojedina mjesta čine nejasnima, teško čitljivima pa čak i nečitljivima. Kod takvih djela, pisanih starim pravopisom i rječnikom koji rabi podosta — za današnju jezičnu praksu — arhaizama, naročito kada je riječ o ekscerptima iz Starčevićevih djela, jednom ili više puta utvrđene pogreške izazivaju u suvremenog čitaoca nesigurnost pri očitavanju onih oblika leksema ili cijelih leksema s kojima se rjeđe susreće ili se susreće prvi puta. To, nadalje, ukazuje na prijeku potrebu tiskanja rječnika ili tumača starijih hrvatskih i nepoznatih riječi uz pretisak, kako je to, na primjer, učinjeno pri tiskanju knjige »Izabranih spisa« Ante Starčevića u izdanju zagrebačkog »Znanja«, a predgovor i izbor Starčevićevih tekstova načinio je Tomislav Ladan (urednik izdanja: Dubravko Jelčić, a knjiga je izašla 1971). Takvim bi postupkom recepcija i Horvatova i Starčevićeva teksta bila kudikamo lakša i preciznija, bez nedoumica i nesigurnih domišljaja. Osim toga, urednik pretiska Horvatove monografije Dubravko Horvatić nije se potrudio da osigura meritoran i kvalitetan predgovor ili pogovor, pa čak ni napomene ili objašnjenja, bilo ispod crte bilo sumarno. Taj nedostatak smatramo najvećim, čak presudnim za mogućnost kvalitetnog prijema knjige u današnjeg prosječnog čitatelja, kojemu je ona prvenstveno i namijenjena. Uslijed toga nedostatka moguće su brojne loše posljedice i za samoga autora, i za Starčevićovo djelo, pa i za

kulturnu namjeru koju je, nedvojbena, izdavač imao. Nije zanemariva ni tržišna pozicija tako »neopremljena« pretiska: u konkurenciji sa solidno pripremljenim pretiskom ili kvalitetno opremljenim novotiskom Matičina bi monografija brzo ispala iz tržišne igre. Preko takvih (materijalno-financijskih i kulturno-obrazovnih) šteta ne bi se smjelo olako prelaziti i trebalo bi odlučno i javno zahtijevati da se one više ne ponavljaju.

O tome zašto nema predgovora ili pogovora pretisku Horvatova »Starčevića« možemo samo spekulirati, ali možda će to spekuliranje natjerati izdavača da takvu pogrešku više ne ponovi ili da priredi drugo izdanje pretiska sa svim pripadajućim pomagalima.

Jedno je od mogućih objašnjenja i to da je izdavač želio i uspio izbjeći svoje očitovanje o djelu, uloži i značenju Starčevićevom na osnovi znanstvenopovijesnih dostignuća i istina koje ta dostignuća potkrepljuju. To je učinjeno svakako zbog toga da se ne bi došlo u koliziju s aktualnim, dnevnopolitičkim tumačenjima i upotrebama Starčevićeva imena, starčevićanstva i izvornog pravaštva, odnosno s njihovim zloporabama, koje bi jasno i pregledno izložene istine, povijesne činjenice i nepristrane interpretacije učas razbile. S druge pak strane, izdavač nije želio predgovor koji bi bio u koliziji sa znanstvenom istinom a u suglasju sa suvremenim politikantskim manipulacijama i mistifikacijama. No, svejedno, izdavač se poveo za tradicionalnom hrvatskom kompromiserskom logikom: od tri zla izabrao je najmanje, potpomažući tako najveće zlo: prikrivanje istine! A kako se tih postupaka prikrivanja istine o Starčeviću veoma nakupilo, dolaženje do istine o Starčeviću postaje već veoma teško.

Zato je, unatoč svim spomenutim nedostacima, ipak objavljivanje pretiska Horvatove monografije o Anti Starčeviću dobrodošao čin.

Josip Horvat, novinar, kulturnopovijesni publicist i autentični kroničar svoga vremena (prvi rat, međuraće, drugi rat, poraće), ponikao je u zagrebačkom »Obzoru« (od 1914), bio je glavni urednik »Jutarnjeg lista« (1926—1941), a naročito je bio poznat kao kazališni recenzent. Odgajan u krugu novina (uz spomenute treba dodati i »Večer«) tadašnje »Tipografije d.d.« Horvat je bio pripadnikom onoga duhovnog kruga kojega su članove neki nazivali *dežmanoidima*, a drugi *obzorašima*. Pojam obzoraštva okarakterizirao je, u predgovoru Horvatove memoarske proze »Živjeti u Hrvatskoj«, *Marijan Matković* ovako: »obzoraštvo, taj skup žurnalista okupljenih u 'Tipografiji' oko Milivoja Dežmana, pretvara se u ekskluzivnu, prividno jalovu, intelektualnu elitu. Očito na rubu historijskih događaja, no stvarno ni najmanje beznačajnu. Moćnu kapitalom, društveno-političkim utjecajem, pa i sugestijom svojih publicističkih pera. Ta je šaćica građanskih intelektualaca, poklonika liberalizma — učlanjenih u masonske lože ili samo simpatizera građanske masonerije, demokrata francuskog ili engleskog tipa, koji su povremeno, napadani i slijeva i zdesna, suvereno, preko svojih glasila, vladali ne samo zagrebačkim nego i hrvatskim javnim građanskim mišljenjem — razvila tijekom godina jednu specifičnu stilistiku, po svojim misaonim i izričajnim sklopovima lako prepoznatljivu« (navedeno djelo, str. 7/8, Zagreb 1984). No, o tom istom pojmu, ali značajno modificiranom u jezičnom obliku *obzoraština* (koji neodoljivo asocira na riječ — bezobraština), *Miroslav Krleža*, pak, piše: »Naši domaći, autohtoni, agrarni, obzoraški, nazovislobodarski i nazoviliberalni ričet bio je za pedeset godina obzoraštine najdosljednije i najperfidnije zakleti neprijatelj obične, zdrave ljudske pameti i logike. Za te naše lijeve, desne, polulijeve pobožne

ili slobodoumne obzoraše, za ove naše narodnjake, liberale, secesioniste i ričetaše, sve što nije bilo podanička ljubav spram Previšnjeg Doma i spram naše drage nam domovine obzoraštine, sve je bilo žigosano kao neodgovorna 'demokracija', koja u 'Petrogradu hoće da ugrozi Evropu kao kriminal'» (v. Panorama . . . , IV/94, 1947).

(Usput, pod dojmom tih ocjena i vlastitih spoznaja do kojih sam došao radeći kao novinar, nameće se usporedba između današnjeg novinskog poduzeća »Vjesnik« i njegovih dnevnih i tjednih listova i nekadašnje »Tipografije d.d.« s njezinim novinama, a rezultat je takve prispodobe da u posljednja dva desetljeća »koncern« »Vjesnik« nastavlja »svijetle« tradicije »Tipografije d.d.«, ozračja i duha koji su oko nje vladali, stvarajući vlastiti i prepoznatljiv rukopis svojih publicista koji bi se mogao nazvati skupnim pojmom »vjesnikovština«, ali koji još uvijek čeka svoga kroničara i analitičara. Prema prvim dojmovima, »vjesnikovština« predstavlja stvarnost po sebi, izdvojenu i posebnu stvarnost, izgobljenu iz realnog života, prostora i vremena u kojemu nastaje, stvarnost kod koje se nepatvoreni život događa negdje drugdje, sa zamršenim i nesmiljenim uzrocima i tvrdim i neotklonivim posljedicama, koje nije moguće ni relativizirati ni subjektivizirati. »Vjesnikovština« je poput sapunskih televizijskih serijala: život je negdje drugdje!)

Možda je obzoraš Josip Horvat svjesno ili barem podsvjesno osjećao da pripada jednom, ipak, sterilnom duhovno-intelektualnom krugu pa je tražeći izlaza — na crti svoje naravi i intelektualne radoznalosti — posegnuo za publicističkim radovima koji nisu opterećeni svakodnevnim novinarskim »robijanjem« u uredništvu, koji mu omogućuju razmah imaginacije, drukčiji stil i jezični izraz, ukratko praktično-intelektualnu različitost od svakodnevnog novinarskog piskaranja. (Tko nije novinar to taj ne zna što znači biti sputan, upravo zaularen, u mišljenju i izražavanju!) Tako su u desetljeću između 1931. i 1941. godine nastale mnoge Horvatove kulturnopovijesne publikacije, pa tako i kulturnopovijesna slika »Ante Starčević« (1940).

Postupak kojim Horvat gradi svoga »Starčevića« ne pretendira da bude konzistentna historiografska metoda. Isprepliću se i romantičarski, i pozitivistički, i subjektivistički elementi u oslikavanju Starčevićeve ličnosti, nastajanju njegovih nazora i djela, te vremena i ljudi s kojima Starčević druguje, kontaktira ili se spori. Takvim načinom Horvat nam dočarava stvarna čovjeka, s njegovim vrlinama i manama, izgledom i navikama, svakodnevnim postupcima i osobnim principima, njegov način ponašanja, oblačenja, govora i mnoge druge sitnice koje neku osobu čine ličnošću. Tako, na primjer, saznajemo o sirotinjskom životu Starčevićevom zarad njegove principijelnosti i potrebe za slobodom i nezavisnošću, te da se nije ženio, pa zatim da se siromaški hranio (mnogo graha i luka), te kako je posijedio za jednu noć poslije saborskog zasjedanja 1865. godine (s 12. na 13. veljače), spoznajemo mladog Starčevića kao bundžiju i svojeglavca, koji se rado potuče, ali i kao samosvojnika koji iznad svega mrzi stegu, zatim kao zrelog muža koji iznad svega cijeni red, rad, trezvenost, razboritost, čovjeka koji odbacuje sve lične probitke i svodi svoje egzistencijalne potrebe na minimum kako bi ostao nezavisan i mogao se predati cijelim bićem svome radu.

S druge strane, u prikazivanju Starčevićeva porijekla, njegove rodne Like i odgoja koji je stekao u domu svoga strica, popa Šime Starčevića, pretežu u Horvata romantičarske crte u karakteriziranju naroda, narodne životnosti i

izdržljivosti, narodnih običaja, vjerskih navika i moralno-etičkih nazora. Bez obzira na sve tegobe i neljudske uvjete života na granici u 18. i 19. stoljeću, koje Horvat ne zaobilazi, ipak je taj svijet i lijep, i stasit, i bistar, živi u lijepom kraju, u suglasju s kršćanskim nazorima i u slijepoj odanosti austrijskoj vojnoj upravi. Sve to ipak ne odgovara punoj istini i izvedeno je po šablonama okašnjelog njemačkoga romantičarskog obrasca. No, u svakom onom trenutku kada se dotakne nekoga konkretnog podatka, događaja ili čovjeka razgrće se romantičarska zavjesa i u Horvatov opis izviruju elementi sasme druge stvarnosti. Na primjer, podaci o surovom kažnjavanju vojnika (odsijecanje jedne pa čak i druge ruke nepokornim graničarima), uvođenje gnojenja zemlje i kastarskog poreza tek u doba napoleonovske uprave, namjerno održavanje niskog nivoa obrazovanosti naroda radi lakšeg upravljanja, političkog manipuliranja i slijepe vojničke službe, opisi raspadanja seljačkih porodičnih zadruga itd. S jedne strane, Horvat će ustvrditi: »Ljudi (Like 18. st. — op. N. M.) stiču društvene pozicije borbenašću i ambicijom, sebesviješću koja ih instiktivno goni naprijed; za to treba jaka volja i izdržljivost. Sve te značajke susreću se kod svih Starčevića [...]« (str. 23), što je veoma općenita karakterizacija, koja se odnosi na sve ljude u svim vremenima, ali se malokad oživotvoruje i to tek u iznimnih pojedinaca, a i u njih treba biti oprezan s takvom ocjenom i nijansirati njihova stanja kroz različite periode života. S druge strane, Horvat vrlo realistično i plastično prikazuje raspoloženje graničara: »Slijepa odanost graničara habsburškom crnom dvoglavom orlu kroz XVIII. vijek više je legenda nego zbilja; čim su dalje bile te regimente od doma tim češće su bile revolte vojnika; svaki glas o komešanju na granici, okršajima s bosanskim susjedima, koje glasove donose došljaci, popunjenja iz doma, stvaraju nemire u tim graničarskim pukovima pogotovo ličkim. Tek pod kraj života Vojne Krajine u XIX. stoljeću graničarske su regimente besprikoran vojnički stroj« (str. 25).

Najkvalitetniji dio Horvatove monografije o Starčeviću odnosi se na formiranje filozofskih i političkih nazora, te na djelovanje Starčevićovo kao velikog bilježnika Županije riječke, narodnog zastupnika i lidera Hrvatske stranke prava. Ne odvajajući strogo sve te funkcije, Horvat je težio proniknuti u najsloženije procese stvaranja filozofskih i političkih stajališta Ante Starčevića i u tome je umnogome uspio. O korijenima Starčevićeva svjetonazora Horvat piše: »Ante Starčević u šezdesetim godina XIX. stoljeća [...] čutio je intenzivnije od ostalih pravo naziranje naroda, pa (je) mogao tako postati vjernim interpretom njegovih i neizrečenih osjećanja. U primanju stranih uticaja Starčević je najkritičniji među svojim suvremenicima; prima od parola i težnja svojega vremena samo ono što čuti da nije u protivštini s narodnim duhom; ni slobodarstvo francuske revolucije, koje je nesumnjivo snažno djelovalo na njegovo lično oblikovanje, ne uzima slijepo, van koliko odgovara hrvatskim težnjama i prilikama. Sebe sam uzgojio je u stoičkoj filozofiji, etika je njegovo vrhovno mjerilo ljudi i pojava. Filozofski uzgoj daje posebnu prodornu snagu njegovom historizmu; hrvatski historizam, koji se izgradio u nejednakim političkim borbama, kod Starčevića postizava svoj vrhunac; bez historije on ni časka ne može misliti ni o sadašnjosti ni o budućnosti. Historizam ne shvaća samo politički, nije mu tek slijed političkih akata, Starčevićev historizam suma je hrvatskih tradicija: etos, forma života, plemenska demokracija, kritičnost prema svim vlastima, po i crkvenima« (str. 212).

Politički program Ante Starčevića, program kojemu je ostao vjeran do kraja života i koji je predstavljao osnovu izvornog pravaštva do 1895. godine (kada

nastaje Čista stanka prava kao disidentska frakcija Hrvatske stranke prava), nastao je na iskustvima revolucionarne 1848. godine, odnosno na njezinim negativima konotacijama i reperkusijama koje je imala po politički život u Hrvatskoj sve do pada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Poslije prvotnog zanosa Starčević ubrzo uviđa u kojem pravcu teži plemstvo i ono malo građanstva predvođeni banom Jelačićem, te ne želeći biti pionom austrijske politike ne učestvuje ni u kojem vidu u zbivanjima 1848. godine. Povlači se u sebe. Ostaje osamljen i neshvaćen do kraja života, iako će razvoj događaja ubrzo dati pravo njegovim dijagnozama. O razlozima poraza revolucije 1848. godine Horvat piše: »Starčevića kod prosuđivanja uzroka sloma 1848/49. zanimaju više društvene prilike, na njih on polaže težište svojih razmatranja [...] Po Starčevićevom osvjedočenju osudno je bilo za razvitak događaja 1848. što tad u Hrvatskoj kobnim sticajem prilika nije bilo krepkih društvenih snaga, koje bi ponijele političko zbivanje [...]».

1848. u času prevrata plemstvo je u Hrvatskoj dominantan stališ; ono je 'politički narod', društveni razred koji je jedini organiziran, koji ima političku naobrazbu i iskustvo, koji drži u svojim rukama kormilo narodne sudbine. Taj društveni razred mjerodavan je za cijeli način života, njegovo naziranje, njegovo mišljenje slijedi stvarno i ona grupa ne-plemića, onaj prvi sloj inteligencije kod Hrvata, koji će postati izvršilac četrdesetosmaških događaja. Prvi naraštaj demokracije Hrvata 1848. prožet je pretežno mentalitetom plemstva. Građanski stališ, procentualno neznan dio naroda, politički je plah, gotovo sasvim inertan; u Gornjoj Hrvatskoj to građanstvo tvore mali obrtnici ili trgovci većinom stranoga porijekla, ekonomski razmjerno slabi; to građanstvo, osim onoga u Senju, bez višega je niveau-a, bez izgrađenih tradicija; sve ostalo pak je neuko selo, svejedno nastavao ga seljak plemić ili kmet — kor je koji pasivno sudjeluje u političkoj drami« (str. 95/6).

S takvim stanjem činjenica, kako se vidi iz toga sociološkog presjeka hrvatskog društva oko sredine 19. stoljeća, nije se mogao očekivati uspješan ishod revolucionarnih nastojanja. U obrani klasnih i monarhističkih interesa Beč se poslužio svim sredstvima. Ustupci, kao što su ukidanje kmetstva, uvođenje narodnog jezika u upravu i školstvo, te obećanja o ujedinjenju svih hrvatskih krajeva bili su privremenog karaktera, dok se ne promijeni odnos snaga u korist bečkih vlastodržaca. Toliko razgllašivano ukidanje kmetstva nije bilo rezultat demokratske prirode bana Jelačića nego tek pravno potvrđivanje stanja koje su izborili buntovni seljaci otkazujući poslušnost gospodarima, palčici veleposjede i otimajući njihovu imovinu. Sva su ostala obećanja u toku vremena izigrana uz obilatnu pomoć domaćih plemića i bogatih građana, koji su u priklonu Austriji vidjeli jedini način da spasu svoje interese. Starčević je jasno uviđao intencije takvog procesa, kao i to, iako s mnogo manje svijesti, koje su to društvene snage koje bi zaista mogle postići i političku i ekonomsku samostalnost Hrvatske — mlado građanstvo, seljaštvo i tek začeti proletarijat kao rezultat opće pauperizacije sela poslije ukidanja kmetstva. No, te snage još nisu bile sazrele u krilu starog društva. Da je takva svijest zaista bila prisutna u Starčevića pokazuje i ova Horvatova interpretacija: »U doba poslije francojezinskog apsolutizma legitimizam bio je u stvari jedina moguća taktika za istinsku radikalnu, buntovnu, revolucionarnu politiku, Starčević instiktivnom prevećanošću primitivca maskira baroknim formulama legitimizma svoju iskonsku mržnju neupokorenog graničara prema Austriji, prema Habsburgima i njihovom

sistemu, svoj potsvjesni antagonizam prema europejštini koju oni nose« (str. 213). To je onaj legitimizam s kojim su mnogi kasniji pobornici »starčevićanstva«, odnosno frankovštine, a, na žalost, ima ih i danas, toliko mahali dokazujući da nam je »pod Austrijom« bilo bolje, odnosno da na osnovi toga i takvog legitimizma počiva nezavisnost i samosvojnost hrvatskog naroda. Sve je to u neskladu s izvornim Starčevićevim opredjeljenjima. Priča o legitimizmu isparila se 1918. godine i potvrđena je Starčevićeva prognoza da se Austrija nikad ne mijenja nego ima da propadne. U antifašističkom i oslobodilačkom ratu 1941—45. hrvatski je narod, u zajedničkoj borbi s ostalim južnoslavenskim narodima, ostvario drugu Starčevićovu težnju — ujedinjenje hrvatskih zemalja. Horvatova monografija živo i plastično oslikava ono davno vrijeme u kojemu je stasao Ante Starčević, utemeljitelj moderne hrvatske političke misli. Vjerno i pregledno iznosi grčeve muka i patnji u kojima se stvarala autentična politička misao Ante Starčevića i njegovih malobrojnih istomišljenika. U »Naputku za pristaše stranke prava« (srpanj 1871), svojevrsnom pravaškom manifestu, Starčević savjetuje: »Narodu ništa neobećavati, dok mu nemožeš dati, i opominjati ga, neka pazi na one, koji mu obećavaju!«

Nikica Mihaljević

ISPRAVCI (ČSP 1—2/1990)

Str. iza naslovne, 12. redak odozgo: stoji Dalibor Čepulo; treba Mr Dalibor Čepulo

Str.	Redak	Stoji:	Treba
6	21. odozgo	1888 i 1989.	1888. i 1889.
14	22. odozgo	Carnelo	Carmelo
195	6. u bilj. 13	bilj. 19	bilj. 9
200	Bilj. 17, 18	P. Barić	J. Barić
229	3. u bilj.	ČSFP	ČSP
229	3. u bilj.	čovjeka	časopisa
232	Bilj. 3	»Cetinić«	(»Cetinić«)
233	3. u bilj. 9	<i>L. Kobsa</i> , 1 <i>Z. Lisinski</i> 2,	<i>L. Kobsa</i> 1, <i>Ivana Kohler</i> 7, <i>Z. Lisinski</i> 2,
233	4. u bilj. 9	<i>T. Šercer</i>	<i>T. Šercar</i>
241	5. odozdo	koltina	kotlina
263	Bilj. 1, 5	<i>T. Šercer</i>	<i>T. Šercar</i>
265	3. odozdo	j. 60	J. 60
266	8. odozgo	Moskva 197.	Moskva 1987.

Op.: oznaka UDK za članak D. Bibera jest 329.18:940.53(497.13)